

УДК 159.9:316.361

DOI <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-2-11>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НУКЛЕАРНОЇ СІМ'Ї

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE MODERN NUCLEAR FAMILY DEVELOPMENT

Крупник Ганна Анатоліївна,аспірантка кафедри загальної
та соціальної психології

Херсонський державний університет

kr.aa@i.ua

ORCID 0000-0003-4277-1340

Krupnyk Hanna Anatoliivna,

post-graduate student

of the Department of General and Social Psychology

Kherson state University

kr.aa@i.ua

ORCID 0000-0003-4277-1340

Анотація. У статті здійснено огляд вивчення стану сучасної нуклеарної сім'ї. Проаналізовано наукові роботи провідних вітчизняних та закордонних сучасних науковців. Висвітлено особливості взаємодії членів родини та фактори, які на неї впливають. Сучасна сім'я набула нових своєрідних рис, властивостей, які відрізняють її від традиційно закоренілого уявлення і виводять її на новий щабель, що дозволяє відзначати зміну багатовікової традиції образу сім'ї. Більшість психологів у своїх наукових роботах вказують на такі тенденції розвитку сім'ї в сучасному суспільстві, як превалювання кар'єри, зауважуючи, що це є причиною зростання рівню добробуту сім'ї; доволі пізнь, у порівнянні з попередніми роками, укладання шлюбу і відкладання народження нащадків; нуклеаризація сім'ї як її спрощення. Сьогоднішня наука засвідчує збільшення розлучень і повторних шлюбів; вказує на те, що з'являється варіативність форм міжособистісних стосунків, які згодом переростають у сімейні відносини.

Мета дослідження: висвітлення особливостей психологічних чинників розвитку сучасної нуклеарної сім'ї. Методи: аналіз, синтез положень, що містяться у психологічній літературі з проблеми розвитку сучасної нуклеарної сім'ї, порівняння, узагальнення, інтерпретація та систематизація теоретичних та емпіричних досліджень. Благополучна сім'я – це сім'я з високим рівнем внутрішньосімейної моральності, духовності, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними прийомами вирішення сімейних проблем. Результати та висновки. Провідні фахівці відзначають, що сімейне благополуччя забезпечується гуманністю у відносинах, вмінням любити і поважати один одного. У такій родині при вирішенні внутрішньосімейних проблем існує висока узгодженість дій, взаємоповага і взаєморозуміння генерують позитивну моральну атмосферу. Серед атрибутів міцної родини вчені виділяють такі фактори, як: взаємна любов; взаємна повага; взаєморозуміння; готовність прийти на допомогу; відповідальність; високий рівень довіри у подружній парі; доброзичливе спілкування. Натомість, свідченням дисгармонійної сім'ї є послаблення або розрив зв'язку у системі «подружжя-батьки-діти», які постають унаслідок надмірної зайнятості батька чи матері, конфліктної ситуації в сім'ї, асоціальної поведінки членів родини, інцидентів, пов'язаних з насильством чи жорстким ставленням, браку благополучної емоційної атмосфери у сім'ї, дисгармонійних взаємин.

Ключові слова: сімейна взаємодія, нуклеарна сім'я, соціальна та сімейна психологія, подружні, батьківсько-дитячі стосунки, чинники розвитку гармонійних та дисгармонійних стосунків у родині.

Annotation. An overview of the state of the modern nuclear family has been provided in the article. The scientific works of leading domestic and foreign modern scientists have been analyzed. The features of interaction of family members and the factors that affect it have been highlighted. The modern family has acquired new peculiar features that distinguish it from the traditional entrenched imagination and bring it to a new level, which allows us to define the change of the centuries-old tradition of the family image. Most psychologists in their research works point to such trends in the development of the family in modern society as the prevalence of career, noting that this is the cause of the growth of the welfare of the family; rather later, compared with previous years, marriage and postponement of the birth of descendants; nuclearization of the family as its simplification. Modern science shows an increasing of divorce and remarriage; indicates that there is a variability of forms of interpersonal relationships, which later develop into family relationships.

Purpose of research: to highlight the features of psychological factors of the development of modern nuclear family. Methods: analysis, synthesis of the provisions contained in the psychological literature on the development of modern nuclear family, comparison, generalization, interpretation and systematization of theoretical and empirical research. A successful family is a family with a high level of family morality, spirituality, mutual support and mutual assistance, with rational methods of solving family problems. Results, conclusions: Leading experts note that family well-being is ensured by humanity in relations, the ability to love and respect each other. In such a family, when solving intra-family problems, there is a high coherence of actions, mutual respect and mutual understanding generating a positive moral atmosphere. Among the attributes of a strong family, scientists distinguish such factors as: mutual love; mutual respect; mutual understanding; willingness to help; responsibility; high level of trust in the couple; friendly communication. On the other hand, the evidence of disharmony of the family is the weakening or breaking of the connection in the system of "spouses-parents-children", which arise as a result of excessive employment of the father or mother, conflict situation in the family, antisocial behavior of family members, cases of violence or abuse, lack of a happy emotional atmosphere in the family, disharmonious relations in the family.

Key words: family interaction, nuclear family, social and family psychology, marital, parent-child relations, factors of development of harmonious and disharmonious relations in the family.

Вступ. Актуальність наукових досліджень у руслі сімейної проблематики зумовлена загальною кризою сім'ї, яку відмічають науковці у галузі психології, соціології, демографії. Ця криза відбивається у зменшенні показників народжуваності дітей, збільшенні кількості розлучень та проблемних сімей, а також у загальній трансформації сімейних цінностей, послабленні виховної функції сім'ї. Безумовно, що при умовах, які склалися у нашій реальності, необхідними являються вичерпні дослідження сучасної родини та пошук ресурсів для подолання вище зазначених неблагополучних явищ.

Криза української громади несе в собі зростання негативних тенденцій у становищі сім'ї та внутрішньородинних взаєминах, на що вказують сучасні фахівці. Але разом з тим, з'являються і позитивні зміни: розширюється свобода у виборі супутника життя, простежується рівність партнерських взаємин, збільшується рівноправ'я у повноваженнях серед усіх членів родини.

Внутрішньосімейна взаємодія була важливим питанням у багатьох роботах вітчизняних та закордонних психологів, адже вона формує систему світогляду, потреб, звичок, інтересів, поведінку дітей, стиль їх виховання в сім'ї.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Серед дослідників сучасної сімейної проблематики можна назвати таких авторів, як: О.Алмазова (стосунки між сиблінгами), І.Дідук (психологічні особливості психосоціального розвитку особистості), М.Карпа (сімейні чинники особистісного розвитку дітей, що мають сиблінгів з інвалідністю), І.Крупник (особливості уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів), М.Кузьміна (оптимальна різниця у віці між сиблінгами для їх максимально сприятливого розвитку), Т.Мостафа (вплив складної структури сім'ї на благополуччя дітей), О.Посвістак (становлення психології сім'ї), А.Штейнбах (аспекти поведінки у сімейних стосунках), Д.Юсель (взаємини у нуклеарних сім'ях), Т.Яблонська (психологічні засади розвитку ідентичності дитини в системі сімейних взаємин) та ін.

Сім'я є особливою складовою існування індивідуума. Це винятковий життєвий світ, у якому здійснюється виховне, фізичне, культурне зростання, а саме соціальна інтеграція особистості.

Результати досліджень серед відомих науковців свідчать про те, що значна кількість людей у нашому соціумі розглядає сім'ю як вищу цінність. Простежується пріоритетність цінності сім'ї серед інших вагомих сфер життєдіяльності. (Сокурянська, 2011). У зв'язку з вищезазначеною обставиною, науковці вказують на позитивні прогнози щодо розвитку інституту сім'ї у XXI столітті.

Тому **метою** нашого дослідження є висвітлення особливостей психологічних чинників розвитку сучасної нуклеарної сім'ї.

Методологія та методи. Для розв'язання поставлених завдань були використані загальнотеоре-

тичні методи: аналіз, синтез положень, що містяться у психологічній літературі з проблеми, що вивчається, порівняння, узагальнення, інтерпретація та систематизація теоретичних та емпіричних досліджень.

У сучасному науковому світі фокус дослідження сім'ї змістився через зростання суб'єктивного фактору: під кутом зору фахівців постали проблеми нуклеаризації сім'ї, свідомої відмови від народження дітей, а також нові експериментальні форми шлюбу та сім'ї, зростання інтересу суспільства до нових норм, які втілюються сім'єю. Сім'я, шлюб відчули на собі весь тягар змін в економічному, соціальному, релігійному, політичному та інших вимірах. Традиційний образ сім'ї, який був усталений протягом багатьох століть і в цілому не зазнавав перебудов, на сучасному етапі розвитку зрушив з місця. Водночас не можна констатувати, що сім'я перестає бути осередком родинних традицій або здає свої позиції, – скоріш за все, суспільні перевтілення настільки радикальні, що інститут сім'ї та шлюбу не здатен лишатися сталим.

Сучасна сім'я набула нових своєрідних рис, властивостей, які розрізняють її від традиційного усталеного уявлення і виводять її на новий рівень, що дозволяє акцентувати увагу на зламі споконвічного традиційного образу сім'ї.

Більшість психологів у своїх наукових роботах вказують на такі тенденції розвитку сім'ї в сучасному суспільстві, як прерогатива кар'єри, відмічаючи, що унаслідок цього зростає рівень добробуту сім'ї; доволі пізно, у порівнянні з попередніми роками, укладання шлюбу і відкладання народження дитини; розділення репродуктивної і сексуальної поведінки; нуклеаризація сім'ї як її спрощення; збільшується практика розлучень і потворних шлюбів; з'являється варіативність форм міжособистісних стосунків, які згодом переростають у сімейні відносини.

Вивчаючи проблему з точки зору аспекту «сиблінгова підсистема», нами було проведено пілотажне анонімне анкетування, до якого були залучені респонденти віком від 15 до 18 років у кількості 33 осіб, які на даний проміжок часу проживають у повних нуклеарних сім'ях із 2-4 сиблінгами та являються здебільшого другонародженими у сімейній ієрархії. Середня різниця у віці між дітьми у вищезазначених родинах – до 8 років. Провівши емпіричну частину дослідження та застосувавши метод контентаналізу для обробки та інтерпретації даних, ми виділили найбільш поширені дескриптори, через які підлітки та молодь вказують на власне суб'єктивне відчуття близькості між дітьми у сімейній сиблінговій підсистемі. Більшість учасників анкетування у своїх відповідях описують такі фактори, як «дуже добрі стосунки (ми ставимося один до одного позитивно, завжди підтримуємо, піклуємося)» – 64% опитаних, та «хороші стосунки (загалом добрі стосунки, рідко бувають конфлікти)» – 18%. Значна кількість із них у майбутньому бажає створити власну сім'ю з 2-3 дітьми, вказуючи на бажану різницю у віці між майбутніми нащадками

у середньому до 5 років. Дане дослідження спонукає нас до висновку про таке явище, що чим більша різниця у віці між опитаними нами респондентами у наявній батьківській родині, тим на більш гармонійні стосунки вони вказують.

На психологічну задоволеність взаєминами між членами родинної групи у системі «батьки-подружжя-діти», як загалом відомо, впливають не в останню чергу і наявні позитивні стосунки у сиблінговій підгрупі. Розглянемо детальніше характеристику сучасної нуклеарної сім'ї для більш повного розуміння типології взаємин між її членами.

Т.Гурко розглядає сучасні типи сім'ї та шлюбу за такими основними параметрами. На рис. 1 продемонстровано типологію сучасної родинної групи:

Результати та дискусії. Отже, стандартною моделлю сім'ї в нашій державі вважається нуклеарна, що складається з батьків та дітей. Як вказують авторитетні джерела, нуклеарні сім'ї поділяються на складні (повні нуклеарні сім'ї з декількома дітьми), звідні, або бінуклеарні сім'ї (повні нуклеарні сім'ї з дітьми від попередніх шлюбів) та розширені (повні нуклеарні сім'ї з іншими старшими дітьми або родичами у їхньому складі) (Примак, 2012).

Проблеми оптимізації й гуманізації взаємовідносин між подружжям, батьками і дитиною є надзвичайно важливими і розглянуті в дослідженнях таких провідних фахівців, як М.Боришевський, Н.Ватутіна та ін.

Важливим чинником, що впливає на добробут сім'ї, являється психологічна готовність до створення родини – це наявність розвинених комунікативних навичок, єдності або схожості поглядів на світ і сімейне життя, вміння створити здоровий матеріально-психологічний клімат у сім'ї, стійкості характеру і почуттів, розвинених вольових якостей особистості. На нашу думку, від сімейної атмосфери в батьківських сім'ях, залежить багато в чому і те, як складеться доля майбутнього подружжя, чи буде новостворена сім'я благополучною або, навпаки, зіткнеться з проблемами і труднощами.

Суб'єктивне благополуччя – поняття, що відбиває власне ставлення людини до своєї особистості, життя і процесів, які мають вагоме значення і характеризуються відчуттям задоволеності (Курова, 2014).

Останнім часом у наукових розвідках спостерігається зростання інтересу фахівців у галузі соціальної психології до проблем добробуту особистості в сучасному суспільстві, у тому числі психологічного благополуччя на різних етапах життєвого шляху особистості (Н.Бахарева, N.Bradburn та ін.). Активна увага до поняття психологічного благополуччя особистості пов'язана з розвитком позитивної психології, яка на перший план висуває вивчення позитивних аспектів розвитку і функціонування особистості – щастя, оптимізму, солідарності, особистісного росту і ін. (E.L.Deci, M.E.R.Seligman, C.R.Snyder та ін.). М.Селігман виділив три основних об'єкта інтересу для позитивної психології: позитивні емоційні стани (щастя,

задоволеність життям, надія, оптимізм та ін.), позитивні риси особистості і позитивні соціальні інститути (Seligman, 2002).

Благополучною сім'єю вважається така, що має високий рівень духовності, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з доцільними засобами вирішення проблем у родині. Відокремлення щойноствореної сім'ї від батьківської родини у сучасних умовах – це об'єктивний чинник, спричинений соціально-економічним розвитком суспільства. Але, на жаль, молоде подружжя, як правило, часто відчуває труднощі через побутову невлаштованість, матеріальні складнощі, професійно-виробничі негаразди, що являється чинником впливу на виховання дітей.

Психологи відмічають, що сімейне благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, вмінням любити і поважати один одного. У такій родині простежується взаємоповага і взаєморозуміння, завдяки якій формується позитивна моральна атмосфера, а при вирішенні внутрішньосімейних проблем такій родині властива розвинена координованість дій.

Серед ознак міцної родини вчені виділяють такі фактори, як: взаємна любов; взаємоповага; взаєморозуміння; взаємодопомога; взаємна відповідальність; довіра одне до одного; доброзичливе спілкування.

У таблиці 1 наведено чинники, що позитивно та негативно впливають на благополуччя сучасної сім'ї:

Таблиця 1
Чинники розвитку стосунків у сучасній родині

Чинники міцної родини	Чинники, які обумовлюють сімейне неблагополуччя
спільний світогляд;	бідність;
родинні традиції;	наркотична (алкогольна) залежність одного чи всіх членів сім'ї;
терпіння;	безробіття;
довіра;	проблеми інвалідності у батьків або дітей;
уміння вибачати;	розлучення;
бажання йти на зустріч;	перебування одного із членів сім'ї у місцях позбавлення волі;
любов;	втрата годувальника;
взаєморозуміння.	смерть або хвороба одного із членів сім'ї.

Є.Артамонова, Є.Єкжанов, Е.Козловська, О.Кляпець досліджують феномен гармонії у сімейних стосунках. Так, Е.Козловська вважає за необхідне аналізувати поняття «гармонійного» та «нормального» розвитку з позиції психологічного становлення міжособистісних взаємин батьків в сімейній підсистемі (Козловська, 2011).

Обов'язковою умовою психологічного здоров'я сім'ї є гармонійність стосунків, зазначає у своїй

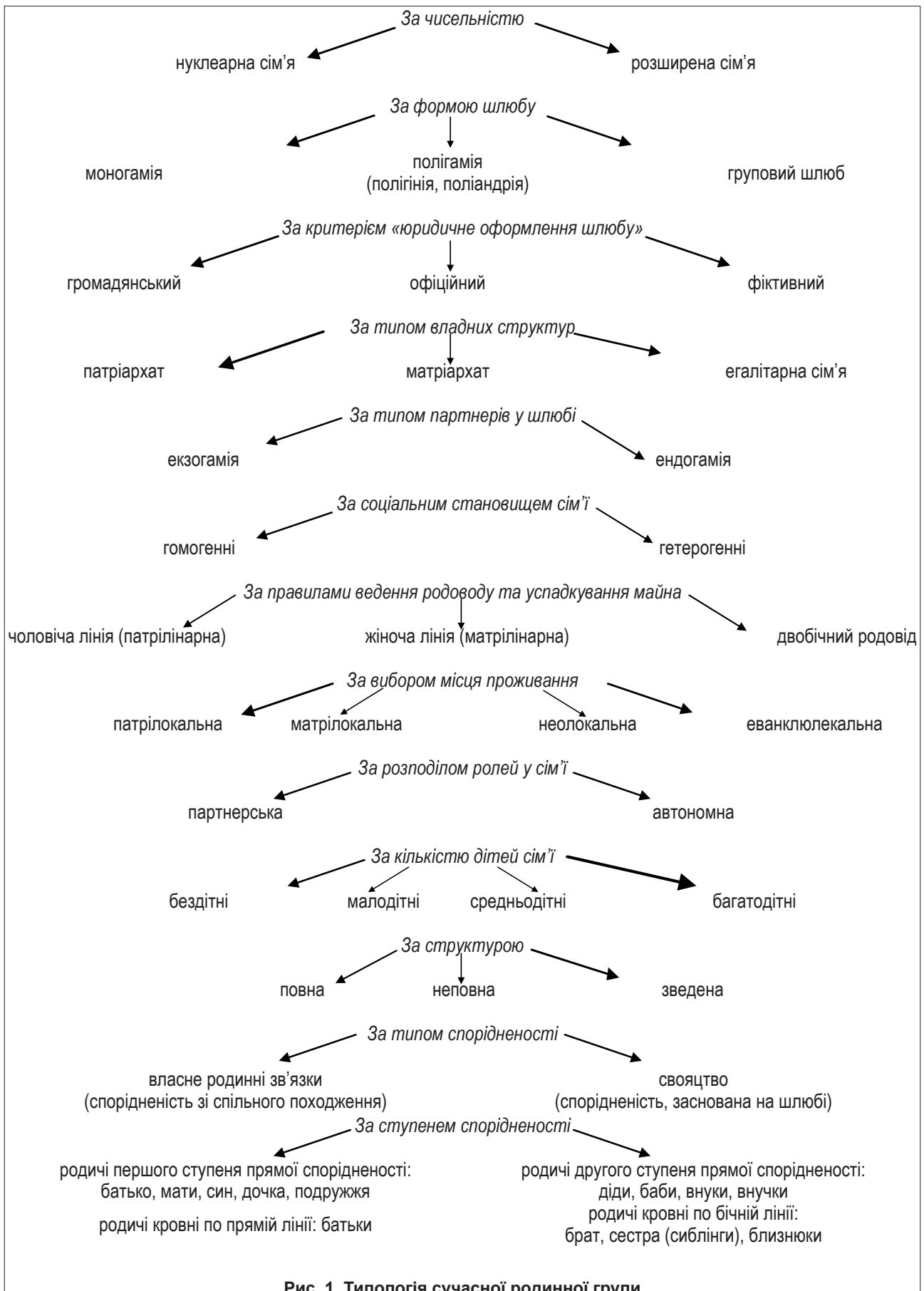

Рис. 1. Типологія сучасної родинної групи

науковій роботі О.Кляпець. Свідченням дисгармонійної сім'ї є послаблення або розрив зв'язків у системі «батьки-діти». Причиною такого феномену, на думку науковців, є надмірна зайнятість батьків, конфліктна ситуація у родині, асоціальна поведінка батька чи матері, можливі випадки насильства або жорстокого поводження. Також негативно впливає відсутність у родині благополучної емоційної атмосфери, наявність педагогічних похибок у вихованні, дисгармонія у стосунках (Калька, 2014).

Н. Черниш рекомендує впровадити заходи, які спонукатимуть до позитивного розвитку та зміцнення інституту сім'ї у нашій державі.

По-перше, вона акцентує увагу на тому, що вкрай необхідно оновити законодавство України з сімейного права (актуальними залишаються аспекти у питаннях спільної власності подружжя, укладання шлюбних контрактів, нормативно-правові аспекти призупинення шлюбу, обов'язки батьків щодо виховання та забезпечення дітей на законодавчому рівні).

По-друге, маючи на меті розв'язання гострих та наболілих питань у царині організації дитячих будинків сімейного типу, а також питань з приводу усиновлення, необхідно запровадити експертно-ліцензійну службу, яка контролюватиметься державними органами.

По-третє, фахівцем вбачається за необхідне соціальне страхування молододі родини, дітей, пенсіонерів, соціально-незахищених верств населення з боку держави.

По-четверте, щоб якісно надавати підтримку молодим, малозабезпеченим родинам, необхідно виробити державні та ринкові алгоритми кредитування фізичних осіб.

По-п'яте, науковець наголошує на необхідності заохочувати створення фондів аліментарної підтримки, розвитку освіти та педагогічних інновацій, підтримки студентської науки.

По-шосте, одним із елементів сучасних змін для родин, що зазнали кризових трансформацій рекомендується створити у системі державних служб сім'ї мобільні або стаціонарні відділення з медико-психологічної, медико-терапевтичної та профілактичної допомоги.

Вище зазначені напрацювання позитивно впливатимуть на трансформаційні зміни сімейної родинної підгрупи і допоможуть зменшити негативний вплив кризової ситуації, що склалася у нашому суспільстві.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сім'я нині зазнає величезних змін. Ці трансформації мають величезне значення, так як вони спричинені змінами у традиційних цінностях, формах сучасного шлюбу. Але ми не підкреслюємо зникнення сім'ї як такої, адже прийдешня епоха відкриває у собі оновлені стосунки між чоловіком, жінкою і їх нащадками.

На закінчення нашого огляду, присвяченого науковим дослідженням сучасної нуклеарної сім'ї, чинникам, що впливають на благополуччя та неблагополуччя у системі «подружжя-батьки-діти», варто відмітити, що складність даної теми передбачає необхідність розгляду нуклеарної сім'ї у контексті сиблінгової взаємодії.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у ґрунтовному вивченні особливостей взаємодії між членами нуклеарної сім'ї з метою розробки рекомендацій батькам для підтримання сприятливих взаємин між подружжям та їх дітьми, розробці на цій основі корекційно-превентивних заходів та психологічного супроводу сучасної молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молододі людиною цивільного шлюбу: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2004. 23 с.
2. Козловська Е. В. Психологічна готовність молодого подружжя до гармонізації стосунків: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 Київ, 2011. 208 с.
3. Курова А. В. Деякі аспекти суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19, Вип. 1. С. 174 – 179.
4. Калька Н. М., Васільєва О. В. Психологічні особливості деструктивного впливу сім'ї на соціалізацію дитини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. №1. 2014. С.21 – 31.
5. Примак Ю. В. Соціально-психологічні механізми формування особистісної ідентичності підлітків у нуклеарній сім'ї : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2012. 20 с.
6. Hank Karsten, Steinbach Anja. Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76 P. 55 – 64, (date of publication: NOV 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.003>.
7. Mostafa Tarek, Gambaro Ludovica, Joshi Heather. The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence from Siblings. *Journal of marriage and family*. Vol. 80, №4, P. 902-918 (date of publication: AUG 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2017.12.007>.
8. Seligman, M. E. P. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology* (pp. 3-7). New York, NY: *Oxford University Press*.
9. Yucel Deniz, Bobbitt-Zeher Donna, Downey Douglas B. Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*. Vol. 11, P. 523-539 (date of publication: APR 2018).

REFERENCES:

1. Klyapets, O. (2004) *Psychological factors of a young man's choice of civil marriage*. Avtoref. dys. kand. psykol. nauk: 19.00.05. – [Psychological factors of a young man's choice of civil marriage]. Kyiv – Kiev. 2004. 23. [in Ukrainian].

2. Kozlovska, E. (2011) Psykholohichna hotovnist molodoho podruzzhzia do harmonizatsii stosunkiv. dys. kand. psykhol. nauk: 19.00.05 – *[Psychological readiness of young spouses for harmonization of relations]*. Kyiv – Kiev. 208. [in Ukrainian].
3. Kurova, A. (2014) Deiaki aspekty subiektyvnoho blahopoluchchia osobystosti [Some aspects of subjective well-being]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia. – Bulletin of Odessa national University. Psychology, 19(1)*. 174-179. [in Ukrainian].
4. Kalka, N., Vasilieva, O. (2014) Psykholohichni osoblyvosti destruktivnoho vplyvu simi na sotsializatsiiu dytyny [Psychological features of the destructive influence of the family on the socialization of the child]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna – Scientific Bulletin of Lviv state University of internal Affairs. The psychological series, 1*. 21-31. [in Ukrainian].
5. Prymak, Y. (2012). Sotsialno-psykholohichni mekhanizmy formuvannya osobystisnoi identychnosti pidlitkiv u nuklearnii simi. avtoref. dys. kand. psykhol. nauk: 19.00.05. – *[Socio-psychological mechanisms of formation of personal identity of adolescents in the nuclear family]*. Kyiv – Kiev. [in Ukrainian].
6. Hank Karsten, Steinbach Anja. (2018) Intergenerational solidarity and intragenerational relations between adult siblings. *Social science research*. Vol. 76. 55-64, <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.08.003>. (date of publication: NOV 2018). [in English].
7. Mostafa Tarek, Gambaro Ludovica, Joshi Heather (2018) The Impact of Complex Family Structure on Child Well-being: Evidence From Siblings. *Journal of marriage and family*. Vol. 80, №4, 902-918 (date of publication: AUG 2018). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2017.12.007> [in English].
8. Seligman, M. E. P. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology*. 3-7. New York, NY: Oxford University Press. [in English].
9. Yucel Deniz, Bobbitt-Zeher Donna, Downey Douglas B. (2018) Quality Matters: Sibling Relationships and Friendship Nominations among Adolescents. *Child indicators research*. Vol. 11, 523-539 (date of publication: APR 2018) [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2019.
The article was received 20 September 2019.